

Kastamonu Üniversitesi

**I. ULUSLARARASI ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ
SEMPOZYUMU**

**-ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'Yİ ANMA VE ANLAMA-
-İkinci Cilt-**

**4-6 Mayıs 2012
Kastamonu**

**ŞEYH ŞÂBÂN-I VELÎ'NİN HALİFELERİNDEN İSTANBUL
SOFU MEHMED PAŞA DÂRÜLHADİSİ MÜDERRİSİ ŞEYH
MUHARREM EFENDİ (ö. 983/1575-76)**

Doç. Dr. Bekir TATLI

Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Özet

Bu çalışmamızda, Süleymaniye Camii'nin ilk vaizi ve Şeyh Şâbân-ı Velî'nin cenaze namazını kıldırarak meşhur Osmanlı hatibi Kastamonulu Ebû'l-Feyz Muharrem b. Pîrî Mehmed'in (ö. 983/1575-76) hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuş, son bölümde de bazı menakıbından söz edilmiştir. Şeyh Muharrem Efendi, aynı zamanda İstanbul Sofu Mehmed Paşa Dârülhadisi'nin hocalarındandır; bu nedenle söz konusu dârülhadisin diğer medreseler arasındaki konumu ve payesi hakkında da bilgiler verilmiş, ayrıca bu dârülhadiste okutulan dersler ve hadis kitapları üzerinde de durulmuştur.

***Anahtar kelimeler;** Şeyh Muharrem Efendi, Sofu Mehmed Paşa Dârülhadisi, Şeyh Şâbân-ı Velî, Kastamonu, Süleymaniye Camii.*

Sheikh Muharram Efendi who was One of the Caliphs of Sheikh Shaban Veli and Istanbul Sofu Mohammad Pasha Dar al Hadith's Professor (d.983/1575-76)

Abstract

In our article we have dealt with the well known Ottoman orator Abu al-Fayd Muharram b. Pîrî Mohammad al-Kastamoni (d.983/1575-76) who was the first preacher of the Suleymaniye Mosque and made to people pray of funeral's Sheikh Shaban Veli in point of his life, his scientific identity and works and in the last chapter we have talked about his some virtues. At the same time Sheikh Muharram Efendi was the one of the Professors of Istanbul Sofu Mohammad Pasha Dar al Hadith; therefore we have informed about this Dar al Hadith's location and value between the other madrasas and additionally we have described the lessons and books were taught in this Dar al Hadith.

Keywords; *Sheikh Muharram Efendi, Sofu Mohammad Pasha Dar al Hadith, Sheikh Shaban Veli, Kastamonu, Suleymaniye Mosque.*

GİRİŞ

Mevlânâ Celâleddin (ö. 672/1273), Hacı Bektaş-ı Velî (ö. 738/1338) ve Hacı Bayram-ı Velî (ö. 833/1429) ile birlikte Anadolu'nun dört büyük manevî direğinden (evtâd-ı erbaa)¹² biri olarak kabul edilen **Şeyh Şâbân-ı Velî Hazretleri'nin (ö. 976/1568-69) cenaze namazını kıldırان Süleymaniye Camii meşhur vaizi, eşsiz hatip ve müderris, ömrü ilim tettebbuu, tedrisi ve telifi ile geçmiş büyük ilim adamı Şeyh Muharrem Efendi...**

Şunu açıklıkla belirtmek gerekir ki, Şeyh Şâbân-ı Velî'nin ilmî derinliği ulemadan birçok kişinin kendisine intisap etmesinde etkili olmuştur. Şeyhülislâm Ebu's-Suûd Efendi'nin (ö. 992/1574) yakın arkadaşlarından olduğu belirtilen Süleymaniye Camii vaizi Kastamonulu Muharrem Efendi de bunlardan biridir. Muharrem Efendi, **Şâbân-ı Velî'den hilâfet almış**, vaizliğin yanı sıra İstanbul'da şeyhlik ve müderrislik yapmıştır.¹³

Muharrem Efendi'nin bizzat kendisine ait *Terğîbü'l-müteallimîn* adlı eserinin ilk satırlarında müellif “eş-Şeyh el-Vaiz Muharrem b. Pîrî Mehmed b. Mezîd el-Kastamonî” diye tanıtılmıştır.¹⁴ Kâtip Çelebi ise Muharrem Efendi'nin nesebini eserinin bir yerinde, “Muharrem b. Pîr Mehmed b.

¹² Tasavvuf tarihinde “evtâd-ı erbaa” tabiriyle çok farklı içeriklerin kastedildiği olmuştur. Mesela Seyyid Şerif Cürçânî bu terimin “Konuuları, âlemin dört rûknü olan doğu, batı, kuzey ve güney şeklindeki köşelerine karşılık gelen dört ricâlî”ni ifade ettiğini söyler. (Bkz. Cürçânî, Ali b. Muhammed, *Ta'rifât*, “evtâd” md., Beyrut 1405. Diğer kullanımlar için ayrıca bkz. Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, “evtâd” md., İstanbul 2010). Terimin bizim burada kastettiğimiz anlamda “Mevlâna, Hacı Bektaş, Hacı Bayram ve Şeyh Şâbân” için kullanımı ve Anadolu'nun evtâd-ı erbaası ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Küçük, Hasan, *Tarikatler, Tasavvuf ve Felsefe Münasebetleri*, s. 175, İstanbul 1985.

¹³ Fuâdî, Ömer, *Hz. Pir Şâbân-ı Velî- Menkıbeleri*, s. 107-108, sadeleştiren: Muhammed Bedirhan, Nefes Yayınları, İstanbul 2011; Tatçı, Mustafa-Kurnaz, Cemal, “Şâbân-ı Velî” md., *DİA*, XXXVIII, 209, İstanbul 2010; Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmanî-Osmanlı Ünlüleri*, I, 1097, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul ts. Muharrem Efendi'nin şeyhliği hakkında kesin bilgi olmadığı yönünde bazı kayıtlar da vardır. Bkz. Gökteş, Vahit, “Halvetiyye'nin Şâbânîyye Ekolü ve Kolları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2011/1, sayı: 26, s. 137, ss. 133-162, Isparta 2011. Halbuki Atâî, Muharrem Efendi'den söz ederken “meşâyih-i kirâmdan Muharrem Halife nam vâiz ve müfessir” diyerek onun meşâyih'ten olduğunu açıkça beyan etmiştir. Bkz. Atâî, Nev'îzâde, *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-Şekâik*, s. 426, nşr. Abdülkâdir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1409/1989.

¹⁴ Muharrem Efendi, *Terğîbü'l-müteallimîn*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 2396/2, 94a; Millî Kütüphane, 06 Mil Yz. A 7020/2, istinsah tarihi: 1135/1722, 63a; a.mlf., *Terğîbü'l-ilm ve 'l-amel*, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 10 Hk 69/1, 1b. Söz konusu eserin Melik Suud Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer alan diğer bir nüshasında da müellifin ismi “eş-Şeyh el-Vaiz Muharrem b. Pîrî Mehmed b. Zeyn el-Kastamonî” olarak kaydedilmiştir. Bkz. Mektebetu Câmîati'l-Melik Suûd, Yazmalar Bölümü, No: 6455, f 6/1310, 1a.

Mürîd el-Kastamonî¹⁵, bir yerinde “eş-Şeyh Muharrem b. Pîr Mehmed b. Mezîd el-Kastamonî¹⁶”, diğeri bir yerinde ise biraz daha uzun şekliyle “eş-Şeyh el-İmam Ebû'l-Feyz Muharrem b. Pîr Mehmed b. Mezîd” olarak kaydetmiş ve vefat tarihini de 983 hicrî (1575-6 miladî) olarak vermiştir.¹⁷

Hemen dikkat çekeceği gibi Şeyh Muharrem'in dedesinin ismi çoğu zaman “Mezîd” olarak yazılmışken, bazen de “Mürîd” şeklinde imlâ edilmiştir. Açıkça anlaşılacağı üzere, iki yazım arasındaki fark, biri noktalı diğeri noktasız yazılan مزيدي “Mezîd” ve مريد “Mürîd” kelimeleri arasındaki imlâ benzerliğinden neş'et etmektedir. Noktalama ve harekelemenin şimdiki gibi yaygın kullanılmadığı eski metinlerde sıkça karşılaşılan bu durum muhtemelen müstensihlerden kaynaklanmakta olup, şimdilik hangi yazımın doğru olduğunu ortaya koyabilecek yeterli verilere sahip değildir.

Muharrem Efendi hakkında *el-İkdu'l-Manzûm* müellifi Ali b. Bâlî'den (ö. 992/1584) öğrendiğimize göre; eş-Şeyh Muharrem b. Mehmed, güzel edası ve akıcı anlatımıyla vaaz ve öğüt meclislerinin meşhur vaizlerinden biri olup, Kastamonu'da doğmuş, orada yaşamış, asrının âlimlerinden ve önde gelenlerinden ilim öğrenmiştir. Bu meyanda Molla İsrâfîlzade¹⁸, Molla Çivîzade¹⁹ ve Molla Sa'dullah²⁰ gibi isimlerden istifade etmiştir. Akabinde tasavvufa ve bâtını tasfiye (manevî temizlik) işine önem vermiş, bu maksatla çeşitli beldeleri dolaşmış, ilk olarak da Halvetiyye şeyhlerine bağlanmıştır ki Şeyh Sünbül Sinan bunlardan biridir. Daha sonra pek çok Bayrâmî meşayihine hizmet etmiş, onlar vasıtasıyla arzularına ulaşmış ve ne elde etmişse onların yanında nail olmuştur. Bayrâmî Şeyhi Samî Efendi ona icazet vermiştir. Onların nurlu yolundan elde ettiği hayır neticesinde vaaz ve Tefsir mesleğini yol edinmiş, bunun için çeşitli beldelerde ilim meclisleri kurmuş, nasihat vermiş, anlatmış, emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i anil-münker görevini üstlenmiş, sonra da İstanbul'a dönmüştür.²¹ Burada şöhreti artıp adı

¹⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 400.

¹⁶ Kâtip Çelebi, *Age.*, I, 888.

¹⁷ Kâtip Çelebi, *Age.*, II, 1362-1363.

¹⁸ İsrâfîlzade, âmil ve fâzıl Molla Fahreddin b. İsrâfil olup, 943/1536 tarihinde ölmüştür. Bilgi için bkz. Taşköprizâde, İsameddin Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, s. 480-481, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1395/1975.

¹⁹ Çivîzade diye meşhur olmuş bu kişi âlim, âmil, fâzıl ve kâmil vasıflarıyla anılan Molla Muhyiddin Şeyh Mehmed b. İlyas'tır (ö.954/1547). Bkz. Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, s. 446-447.

²⁰ Muhtemelen kastedilen “Sa'dî Çelebi” denmekle maruf âlim, âmil, fâzıl ve kâmil Sa'dullah b. İsa olup, aslen Kastamonuludur, hicrî 945 (1538) senesinde vefat etmiştir. Bkz. Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, s. 443-445, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1395/1975.

²¹ Muharrem Efendi'nin İstanbul'a gelişini Ali b. Bâlî, (عَادَ لِي قِسْمِي طَيْرِيَّة) (demek suretiyle “dönüş” olarak tabir ederken (*el-İkdu'l-Manzûm fî zikri efâdili'r-rûm*, s. 478 (Taşköprizade'nin *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye* adlı eseriyle birlikte), nşr. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1395/1975); Nev'îzâde Atâî (...اِقْوَابِ دَعْوَتِ اَلْقَوْنِ وَبِ... (diyerek “davet” olarak adlandırmış ve onun bazı bilâd-i İslâmiyye'de “va'z u tezkir”, “nakl-i hadis” ve “tefsir” etmekle kavuştuğu şöhret sonrasında davet üzerine İstanbul'a geldiğini belirtmiştir

dillerde dolaşmaya başlayınca günlük 30 dirhem/akçe maaş karşılığında İstanbul Sofu Mehmed Paşa Medresesi'nde²² tedris (öğretim) vazifesiyle görevlendirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı meşhur Süleymaniye Camii tamamlanınca (Zilhicce 964/Eylül-Ekim 1557), oradaki vaaz kürsüsü günlük 20 dirhem/akçe karşılığında ona tevdi edilmiştir. Muharrem Efendi bazen ders verir bazen de va'zederdi, böylece *Bezzâvî Tefsiri*'ni ve *Keşşâf*'ı defalarca bitirmiş, fazilet sahibi geçmiş âlimlerin yolunu ihya etmiştir. Nihayet 983 senesinin Cemaziyelâhîr (1575-76 Ağustos/Eylül) ayında yaklaşık 80 yaşında vefat etmiştir.²³ Şeyh Şâbân-ı Velî'nin Kastamonu'daki beşinci postnişini ve ölümünden sonra onun menâkıbını yazan Ömerü'l-Fuâdî'nin (ö. 1046/1636) beyanına göre Muharrem Efendi, halen Süleymaniye Camii Şerifi yakınında bulunan mimarbaşı (Mimar Sinan) türbesinin yanında medfundur.²⁴

İstanbul'un büyük şeyhlerinden olan ve "Muharrem Halife" namıyla da anılan bu zat, Halvetiyye tarikatının ulularından Kastamonulu meşhur velî Benli Sultan/Benli Muhyiddin Efendi'nin (ö. 971/1563)²⁵ de müridi olmuş²⁶, onun ölümünden sonra ancak Şeyh Şâbân-ı Velî'ye intisap etmiştir.²⁷

Muharrem Efendi adına Kastamonu'da yaptırılmış bulunan bir mescit bulunduğu şer'iyye sicillerinden anlaşılmaktadır. Cebraîl Mahallesi Sucuoğlu sokağında milâdî 1557'den sonra, 1582'den önce yaptırıldığı tahmin edilen "Muharrem Efendi Mescidi" ile ilgili olarak 1115/1703 tarihli şer'iyye sicilinde "Vakf-ı Mescid-i Muharrem Halife" şeklinde bir kayıt bulunmakta olup, aynı mescitten 1170/1756 tarihli şer'iyye sicillerinde ise

---

(*Hadâiku'l-hakâik fî tekmeleti's-Şekâik*, s. 355, nşr. Abdülkâdir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1409/1989). Şayet "avdet" kelimesinin yanlışlıkla "davet" şeklinde yazılması/okunması sonucu bir hata meydana gelmemiş ise, bu durumda Muharrem Efendi'nin daha önce de İstanbul'da yaşadığı sonucunu çıkarmak gerekecektir.

²² Atâî'nin kaydına göre burası bir "Dârülhadis" (hadis medresesi) konumundadır. Bkz. *Hadâiku'l-hakâik*, s. 355.

²³ Ali b. Bâlî, *el-İkdu'l-manzûm*, s. 478. Ayrıca bkz. Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 355, 426; Süreyya, *Sicill-i Osmani*, I, 1097; Baltacı, *Câhid, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri-Teşkilat-Tarih*, s. 601, İrfân Matbaası, İstanbul 1976; Kankal, Ahmet, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, s. 326, Zafer Matbaası, Ankara 2004; Gül, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, s. 170, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

²⁴ Bkz. Fuâdî, Ömer, *Menâkıbnâme-i Şa'bân-ı Velî*, 94b, Mektebetu Câmîati'l-Melik Suûd, Yazmalar Bölümü, no: 4679- 2/998 f; a.mlf., *H. Pir Şâbân-ı Velî Menkıbeleri*, s. 155; Yazar, L. Nihal, *Halvetiliğin Şa'bâniyye Kolu- Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, s. 208, Mas Matbaacılık, Ankara ts.

²⁵ Benli Muhyiddin, Ebû Şâme ve Benli Sultan denmekle meşhur, Kastamonulu ârif-i billah Şeyh Mehmed/Muhammed'in hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Karagöz, Nail-Karagöz, Adil, *Gönüller Sultanı Benli Sultan- Hayatı, Külliyesi ve Menkıbeleri*, Ekrem Matbaası, Adana 2011.

²⁶ Bkz. Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 355, 426; Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu* s. 326.

²⁷ Kankal, *age.*, s. 326; Çifci, Fazıl, *Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 129-130, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2000.

“Saray Camii” olarak söz edilmektedir.²⁸ 1965 yılında vakıfların kaydına geçen caminin bu tarihten itibaren bir süre aynı dairenin idare binası olarak kullanıldığı, ayrıca caminin bulunduğu mevkide tekke, imaret, medrese vb. sosyal ve ilmî tesislerin bulunduğu, bu meyanda 1334/1915 yıllarında Göbelek Tekkesi adıyla Nakşibendî, daha sonra da bir müddet Sâdî dergâhı olarak vazife gördüğü de dile getirilmiştir.²⁹

Muharrem Efendi tarafından bir de hamam inşa ettirildiği, “Saray Hamamı” adı verilen bu binanın Saray Camii’nin vakfi olduğu ve 1575 yılından önceki bir tarihte yaptırıldığı; binanın günümüzde, çatıdan kalan kısımların çökmesiyle birlikte içine rahat girilemeyen dört duvardan ibaret bir harabe halinde bulunduğu ifade edilmiştir.³⁰ Ancak Ahmet Kankal, Kastamonu ile ilgili hiçbir eserde hamamdan bahsedilmediğini ve Saray Hamamı’nı Muharrem Halife’nin yaptırdığı hususunun yanlışlıkla söylendiğini belirterek bu iddianın doğru olmadığını savunmuştur.³¹ Bununla birlikte Kankal’ın da kaynak gösterdiği üzere 1703 tarihli sicil kaydında: “Muharrem Halife **Mescidi** ve **hamamı** evkâfının mütevellisi el-Hâc Mustafa vefat ettiğinden, yerine oğlu Davud Halife’nin 3 akçe vazife ile tayin olunduğunun”³² yazılmış bulunması, her hâlükârda Muharrem Efendi adına yaptırılan bir hamamın mevcut olduğunu ortaya koyar mahiyettedir.

Şeyh Muharrem Efendi hayatının önemli bir kısmını İstanbul Sofu Mehmed Paşa Dârülhadisi’nde vazifeli olarak geçirmiştir. Dolayısıyla bu medreseyi daha yakından tanımak ve orada okutulan dersleri görmek, gerek bu dârülhadisin eğitim-öğretim hayatındaki konumunu gerekse Muharrem Efendi’nin ilmî seviyesini anlayabilmemize yardımcı olacaktır.

İSTANBUL SOFU MEHMED PAŞA DÂRÜLHADİSİ

Bânisi, Kanuni Sultan Süleyman devri vezirlerinden Sofu Mehmed Paşa’dır (950/ 1543’ten önce).³³ Dârülhadisin bulunduğu mevki, İstanbul Vilayet binası bahçesinin Ankara Caddesi’ne açılan Paşa Kapısı yanında, Nallı Mescid’in³⁴ karşısında bir yer olarak tarif edilmekte ve bugün mevcut olmadığı belirtilmektedir. Mimar Sinan’ın eseri olan bu dârülhadisi, *Şekâyık* mütercimi Mecdî Efendi’nin ifadesiyle “ekâbir-i vüzerâdan Sofu Mehmed Paşa merhumun, mahmiyye-i Kostantiniyye’de, Tefsir-i Şerif ve Hadis-i

²⁸ Bkz. Kankal, *age.*, s. 326-327. Ayrıca bkz. Çifci, *age.*, s. 129-131.

²⁹ Bkz. Çifci, *age.*, s. 130-131.

³⁰ Bkz. Çifci, *age.*, s. 291.

³¹ Bkz. Kankal, *age.*, s. 372.

³² Bkz. Kankal, *age.*, s. 371-372.

³³ Bkz. Mecdî, Mehmed Efendi, *Hadâiku’ş-Şakâik*, s. 507, Çağrı Yayınları, İstanbul 1409/1989. Sofu Mehmed Paşa, Kanuni devri vezirlerinden olup Enderûn’dan yetişip 941/1534-35’te Rumeli Beylerbeyi, 944/1537-38’de vezir, sonra ikinci vezir, 952/1545-46’da Bağdad Beylerbeyi, 954/1547-48’de Bosna Beylerbeyi, 958/1551’de Budin Beylerbeyi olmuş ve aynı yıl orada vefat etmiştir. Sofya’da cami ve medresesi ve İstanbul Paşa Kapısı’nda Dârülhadisi vardır. Bkz. Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, s. 129.

³⁴ Nallı Mescid için bkz. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III, 475-476.

Münif naklolunsun deyû bina ettiğî”³⁵ yani tefsir ve hadis okutulmak üzere yaptırdığı söylenir. Sofu Mehmed Paşa Medresesi'nin inşa tarihi kat'ı olarak bilinmemekle beraber ilk müderrisi olan Aydınli Bedreddin Mahmud Efendi³⁶ 950/1543-44'te vefat ettiğine göre bu tarihten önce yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. Paye bakımından Dârülhadisin konumunun 964/1556-57 tarihinden önce “otuzlu”³⁷ olduğu ve 1060/1650 yılında “ibtidâ-i hariç” payesine yükseltildiği kaydedilmiştir.³⁸

Bu anlatımda geçen “otuzlu” ve “ibtidâ-i hariç” payelerinin ne anlama geldiğini daha iyi kavramak için, kısaca Osmanlı medreselerinin teşkilat yapısından bahsetmek de faydalı olacaktır. Medreseleri ilk teşkilatlandırma faaliyeti Yıldırım Bayezid (1389-1402) zamanında gerçekleştirilmiş, teşkilat faaliyetleri Fatih döneminde yeniden ele alınmıştır. Buna göre Osmanlı medreseleri aşağıdan yukarıya doğru Hâşiye-i Tecrid, Miftah, Telvih, Hariç, Dâhil ve Sahn-ı Seman olarak teşkilatlandırılmıştır. Daha sonraları ise ana teşkilatta bazı değişiklikler yapılarak Hariç, Dâhil ve Altmışlı medreseler İbtidâ ve Hareket adları ile ikişer kısma ayrılmış, ayrıca Mûsıla-i Süleymaniye ile Süleymaniye arasına Hâmise-i Süleymaniye adı ile yeni bir paye eklenmiştir. Bu düzenleme ile medreseler, Hâşiye-i Tecrid, Miftah ve Telvih medreseleri derecelendirme dışı bırakılarak, aşağıdan yukarıya doğru şu şekilde teşkilatlandırılmıştır:

1. İbtidâ-i hariç	7. İbtidâ-i Altmışlı
2. Hareket-i hariç	8. Hareket-i Altmışlı
3. İbtidâ-i dâhil	9. Mûsıla-i Süleymaniye
4. Hareket-i dâhil	10. Hâmise-i Süleymaniye
5. Mûsıla-i Sahn	11. Süleymaniye
6. Sahn-ı Seman	12. Dârülhadis-i Süleymaniye. ³⁹

³⁵ Mecdî, *Hadâiku 'ş-Şakâik*, s. 507.

³⁶ Dârülhadisin ilk müderrisi olarak Aydınli Bedreddin Mahmud Efendi'nin ismi zikredilir (Bkz. Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 601; Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, s. 170). Bedreddin Mahmud Efendi'nin vefat yılı olarak 950/1543-44 tarihi verilmekte ise de (Bkz. Baltacı, *age.*, s. 601; Gül, *age.*, s. 170), Taşköprizâde onun 956 (1549-50) senesinde Vezir Mehmed Paşa Medresesi'nde müderris olduğunu kaydetmiştir. Bkz. Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, s. 305. Dolayısıyla 950/1543-44 tarihi doğru olmasa gerektir.

³⁷ Adından da anlaşılacağı üzere “otuzlu”, müderrislerinin günlük 30 akçe aldığı medreselerdir. Osmanlı medreselerinin hiyerarşisi müderrislerin bir günde aldıkları ücretlere göre düzenlenmişti. Buna göre medreseler “yirmili, otuzlu, kırklı, hariç, dâhil” şeklinde derecelerle anılmaktaydı. Medreselerin en düşüğü “yirmili” adını almış, en yükseği ise Kanuni dönemiyle birlikte “Dârülhadis” olarak belirlenmişti. Bkz. Hızlı, Mefail, “Eğitim-Öğretim Kurumları”, *İslâm Kurumları ve Medeniyeti*, s. 170, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2010.

³⁸ Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 601; Yardım, Ali, “Temel Kültür Müesseselerimizden Dârülhadisler”, s. 87 (Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Havra Kitabı* içinde, ss. 59-119, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1995); a.m.f., “Dârülhadis” md., *DİA*, VIII, 531, İstanbul 1993; Gül, *age.*, s. 170.

³⁹ Zengin, Zeki Salih, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, s. 19, Akçağ Yayınları, Ankara 2002. Ayrıca bkz. Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 49; Hızlı,

Bu şekildeki derecelendirme aynı zamanda müderrislerin atanma ve terfilerinde de esas alınmış; bütün bu esaslar Tanzimat dönemi de dâhil Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar özellikle müderris atamaları sırasında geçerliliğini korumuştur.⁴⁰

Osmanlı devrinde hassaten hadis öğretimi yapılan müesseseler dârülhadislerdi. Fakat bu müesseselerde tatbik edilen programlar ve okutulan eserler hakkında ayrıntılı diyebileceğimiz ölçüde bir malumat yoktur. Bununla birlikte medreselerde öğretimi yapılan eserlerin dârülhadislerde daha detaylı olarak okutulmuş olması muhtemel görünmektedir. Çünkü bu müesseseler Osmanlı medrese hiyerarşisinin en üstünde yer almakta ve medreselerden sonra ihtisas kurumları olarak kabul edilmekteydi. Dolayısıyla dârülhadislerde uygulanan eğitim-öğretim programlarının, medreselerdekilerin devamı niteliğinde ve daha üst düzeyde olduğu düşünülebilir.

Genel olarak medreselerin programları hakkında ayrıntılı bilgi sahibi değilsek de, özelde Fatih medreselerinin kuruluşundan itibaren devamlı bir programın kabul edilmeye başlandığı görülür. Hatta burada kabul edilen programlar bazı değişikliklerle beraber uzun müddet de devam etmiştir.

Hadis ilmi, medreselerde talebelerin belli bir seviyeye geldiklerinde okudukları bir ders idi. Talebenin medrese eğitiminde okuduğu kitapların ilk sırasını sarf, nahiv ve mantık almakta, bunları takiben âdâb-ı bahs, vaz', belağat, kelâm, hikmet, fıkıh, ferâiz, akâid ve usul-i fıkıh gelmekte, en son olarak da hadis ve tefsir bulunmakta idi.⁴¹

Tespit edebildiğimiz kadarıyla medreseler ve dârülhadislerde usul-i hadis, hadis ve siyer alanlarında okutulan bazı eserler şunlardır: *Ulûmu'l-hadîs* (İbnu's-Salâh), *Nuhbetü'l-fiker* (İbn Hacer), *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* (Hatib-i Bağdâdî), *Elfiye* (İrâkî), *Risâle fî usûli'l-hadîs* (Birgivî), *Sahîhu'l-Buhârî*, *Sahîhu Müslim*, *Câmiu'l-usûl* (İbnü'l-Esir el-Cezerî), *Mesâbihu's-sünne* (Beğavî), *Miškâtü'l-Mesâbih* (Hatib-i Tebrîzî), *Meşâriku'l-envârî'n-Nebeviyye min sıhâhi'l-ahbârî'l-Mustafaviyye* (Sâğânî), *Mebâriku'l-ezhâr fî şerhi Meşâriki'l-envâr* (İbn Melek), *Şifâ-i Şerif* (Kâdî İyaz), *Kitâbu'l-erbaîn* (Nevevî), *Meşâriku'l-envâr alâ sıhâhi'l-âsâr* (Kâdî İyaz), *İnsânu'l-uyûn fî*

“Eğitim-Öğretim Kurumları”, s. 171-172; Cihan, Sadık, “Osmanlı Devrinde Türk Hadiscileri Tarafından Yazılan Usulü Hadis Eserleri, Risâleleri ve Nuhbetü'l-fiker Üzerine Yapılan Şerh ve Tercüme”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, s. 128, ss. 127-136, Erzurum 1975; Taşkın, Ünal, “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 1, sayı: 3, s. 353-354, Bahar 2008.

⁴⁰ Zengin, II. *Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, s. 19-20.

⁴¹ Bayram, Hülya Mercimekçi, *Taşköprizade'nin eş-Şakâiku'n-Nu'maniye fî Ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye Adlı Eserinde Adı Geçen Muhaddislerin İncelenmesi*, s. 10, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üni. SBE., Konya 2006.

sîreti 'l-Emîni 'l-Me'mûn (Halebî), *Şemâil-i Şerif* (Tirmizî), *Delâilu'n-nübüvve* (Beyhakî).⁴²

Dârülhadislerin gerek öğretim ve gerekse hocalarının maaşı bakımından diğer medreselerin üstünde olduğu hususunda bazı misaller vermek gerekirse; mesela Osmanlı devrinde Sultan II. Murad tarafından Edirne'de kurulan ilk dârülhadis (838/1475) bu devirde medreseler arasında en mühimiydi. Edirne ve Bursa'da dârülhadislerin açılmasından sonra İstanbul'da ilk dârülhadis Sultan Süleyman tarafından 964/1556 yılında açılmıştır. Sultan tarafından kurulan ve kendi ismiyle anılan medreselerden dördü matematik, biri hadis, diğeri de tıp için tahsis edilmişti. Dört medrese ve tıp medresesi hocaları günde 60 akçe alırlarken, dârülhadis hocaları günde 100 akçe alıyorlardı. Dârülhadis hocaları protokol bakımından da diğerlerinden önde geliyordu. Sözelimi, Sahn-ı Seman hocaları Şeyhülislâm'ı ziyaret etmek istedikleri zaman kendileri için tahsis edilen bir odada beklerken, Mûsıla-i Sahn hocaları bir koridorda oturuyorlar, bu esnada dârülhadis hocalarından biri hepsi namına konuşuyordu.⁴³

Bu bilgiler ışığında Kastamonulu Şeyh Muharrem Efendi'nin görev yaptığı Sofu Mehmed Paşa Dârülhadisi'nin sıradan bir medrese olmayıp bir ihtisas medresesi olduğunu, özellikle 1060/1650 yılında "ibtidâ-i hâriç" payesine yükseltildikten sonra üst düzey medreselerin başlangıcı seviyesine eriştiğini, dolayısıyla orada görev yapan müderrislerin de üst düzeye yakın bir mertebede yer aldıklarını rahatlıkla söyleyebilme imkânına sahibiz. Ayrıca yukarıda adlarını kaydettiğimiz hadislerle ilgili eserler de, medrese ve dârülhadislerde görev yapan hadis hocalarının ilmî seviyelerini tahmin etmemize imkân verebilecek bir mahiyet arzeder. Çünkü bunca eseri okutabilmek için gerçekten de üst düzey bir hadis birikimine ihtiyaç duyulacağı muhakkaktır. Tahminlerimize göre Şeyh Muharrem Efendi de bu bilgi birikimine sahip sayılı hocalardan biri durumundadır.

MUHARREM EFENDİ'NİN ESERLERİ

Eşsiz bir hitabet gücüne sahip olduğu anlaşılan Şeyh Muharrem Efendi, aynı zamanda ilmin inceliklerine vâkıf bir âlim olarak da tanıtılmaktadır.⁴⁴ Onun bazı eserleri olduğuna dair çeşitli değerlendirmelere de rastlamaktayız. Mesela Ali b. Bâlî (ö. 992/1584), Muharrem Efendi'nin bir takım eserleri olduğunu sarîh olarak söylemektedir.⁴⁵ Değerli araştırmacı İhsan Ozanoğlu da Şeyh Muharrem Efendi'nin eserleriyle ilgili olarak: "Bu kıymetli âlimin *Terğîbu'l-müteallimîn* nam eserinden başka maalesef diğer telifâtı henüz

⁴² Bkz. Cihan, *agm.*, s. 127-130; Bayram, *age.*, s. 10-13; Hızlı, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 17, sayı: 1, s. 36-37, 45, Bursa 2008.

⁴³ Bkz. Cihan, *agm.*, s. 128. Ayrıca bkz. Bayram, *age.*, s. 10.

⁴⁴ Süreyya, *Sicill-i Osmani*, I, 1097.

⁴⁵ Ali b. Bâlî, *el-İkdu'l-manzûm*, s. 479.

elimize geçmemiştir.” demek suretiyle Muharrem Efendi'nin bazı eserleri olduğuna dair net ifadeler kullanmıştır.⁴⁶

Tespitlerimize göre Kastamonulu Şeyh Muharrem Efendi'nin aşağıdaki eserlerin sahibi olduğu belirtilmiştir:

1. *el-Kavlü'l-bedî' fî's-salâti ale'l-Habîbi's-Şefî'* (قول للبدى غيبى ل الة غى) كتابى بشلفى ع

Kâtip Çelebi, Şeyh Muharrem Efendi'ye ait kimi eserlerden söz ederken, vefat tarihini 983 hicrî (1575-6 miladî) olarak verdiği eş-Şeyh el-İmam Ebû'l-Feyz Muharrem b. Pîr Mehmed b. Mezîd'in *el-Kavlü'l-bedî' fî's-salâti ale'l-Habîbi's-Şefî'* isimli⁴⁷ bir eseri olduğunu belirterek, bu eserinde müellifin 40 hadisi bir araya getirdiğini, eserin başında şeyhlerinden birisi olarak Vaiz Molla Arab'dan⁴⁸ söz ettiğini kaydetmiştir. Kâtip Çelebi'nin belirttiğine göre söz konusu eser:

لحمد لله لذى أغنى قدر حبيب له لى أوج لكم الات لخ

“*Habibi (Muhammed)in derecesini kemâlâtın zirvesine çıkararak Allah'a hamd olsun...*” cümleleriyle başlamaktadır.⁴⁹ Eserin günümüze ulaşım ulaşmadığı hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

2.1. *Risâle* (رسالة):

⁴⁶ Bkz. Ozanoğlu, İhsan, *Biyografik Risaleler Serisi: Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar (Şeyh Muharrem)*, s. 5, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1959.

⁴⁷ Aynı isimde bir de Şemseddin Muhammed b. Abdîrahman es-Sehâvî'ye (ö. 902/1496) ait bir eser vardır, fakat o daha geniş hacimlidir. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1362; Manisa İl Halk Kütüphanesi, arşiv no: 45 Hk 1084, istinsah tarihi: 871/1466 (189 yaprak). Muhtemelen müellif ismi belli olmayan şu yazmalar da es-Sehâvî'ye aittir: İstanbul Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Koleksiyonu, arşiv no: 34 Fe 1305, istinsah tarihi: 1020 (203 yaprak), arşiv no: 34 Fe 1306, istinsah tarihi: 879 (276). es-Sehâvî'nin eseri üzerine Halis Aydemir bir doktora çalışması yapmış ve eserin tahkikli neşrini gerçekleştirmiştir. Bkz. *es-Sehâvî'nin (902/1496) el-Kavlü'l-Bedî' fî's-Salâti ale'l-Habîbi's-Şefî' Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*, Uludağ Üni. SBE., Bursa 2004.

⁴⁸ Yavuz Sultan Selim Han devri âlimlerinden Molla Arab (ö. 938/1532), el-İmam el-Âmil el-Vaiz gibi vasıflarla nitelendirilen Muhammed b. Ömer b. Hamza el-Antâkî er-Rûmî el-Hanefî olup, Fıkıh ile ilgili *en-Nihâye* ile *Tehzibu's-Semâil* ve tasavvufa dair bir kitabın müellifidir. (Bkz. İbnu'l-Gazzî, *Divânu'l-İslâm*, s. 80 (Şamile-2 programı içinde); Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 515, II, 1989; Furat, Ahmet Suphi, “Üsküp Medresesi'nde Hocalık Yapmış Osmanlı Âlimleri”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 12, s. 92, ss. 89-94, İstanbul 2010).

Molla Arab'ın, Halvetîlerin uyguladığı devranı tasvip etmediğinden, onların aleyhinde konuşmalar yaptığı, İstanbul'da mukim Halvetî meşâyihini tebliğ ve ikaz sadedinde devranın haram olduğuna dair bir de risale kaleme aldığı belirtilir (Bkz. Kemikli, Bilal, “Türk Tasavvuf Edebiyatında Risale-i Devran ve Sema' Türü ve Gaybî'nin Konuya İlişkin Görüşleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 37, s. 449, ss. 443-460, Ankara 1997). Burada söz konusu edilen “devran”, Hû-Hû, Ya Hayy, Ya Hû vs. diyerek dönmek anlamına gelir ve tasavvufa Kâdiriye, Rifâiye, Halvetiye ve Mevleviye gibi cehri (açık) zikri esas alan tarikatların toplu veya ferdi olarak döne döne yaptıkları zikir, sema ve tarikat ayını için kullanılır. Bkz. Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 138-139, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.

⁴⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1362-1363.

Kâtip Çelebi'nin söz konusu ettiği diğer bir eser *Risâle*'dir. Onun kaydettiğine göre eş-Şeyh Muharrem b. Pîr Mehmed b. Mezîd el-Kastamonî'ye ait olan bu eser on konuyu içermekte olup, müellifi o konuları insanları ilme teşvik etmek ve amele/eyleme yönlendirmek gayesiyle Tefsirlerden ve meşhur kitaplardan bir araya getirmiştir. Eser şu cümlelerle başlamaktadır: *لحمده لله الذي علم القرآن لخ* “*Kur'an'ı öğreten Allah'a hamd olsun...*” Kâtip Çelebi bu risâleyle ilgili bilginin, ismi “tâ” harfi ile başlayan eserleri ele aldığı kısımda, *Terğîbu'l-müteallimîn* adlı eserden söz ederken geçtiğini dile getirmiş ve ayrıntıları oraya havale etmiştir.⁵⁰

Kâtip Çelebi'nin buradaki ifadelerinden, *Risâle* ile *Terğîbu'l-müteallimîn*'in farklı değil aynı eser olduğu anlaşılıyor.

2.2. *Terğîbu'l-müteallimîn* (ترغيب الملمت عليم):

Az önce bahsi geçen kısımda Kâtip Çelebi, Kastamonulu vaiz Şeyh Muharrem b. Pîr Mehmed'in *Terğîbu'l-müteallimîn* (Öğrencileri Teşvik) adlı eserin sahibi olduğunu net bir ifadeyle haber vermektedir. Kâtip Çelebi'nin açıklamalarına göre müellif, muhtasar olan ve “*Kur'an'ı öğreten Allah'a hamd olsun...*” şeklindeki cümle ile başlayan eserini insanları ilim ve amele teşvik için Tefsirlerden ve meşhur kitaplardan cem ederek on konu halinde tertip etmiştir. Bunlar sırasıyla şöyledir: İtikâdiyyât, İlimin Fazileti, Öğrencinin Fazileti, İlim ve Hoca Seçimi, Derse Başlangıç, Tevekkül, Ciddiyet, Vera', Hafızayı ve Unutkanlığı Doğuran Şeyler, Rızık ve Ömrü Artıran Şeyler.⁵¹

Terğîbu'l-müteallimîn'in Kastamonulu Muharrem Efendi'nin bir eseri olduğuna dair daha pek çok kayıt vardır.⁵² Yukarıda da İhsan Ozanoğlu'nun

⁵⁰ Kâtip Çelebi, *age.*, I, 888.

⁵¹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zumûn*, I, 400 (ayrıca bkz. 888). Kâtip Çelebi'nin metni tam olarak şöyledir:

لشيوخ محرابين من محمد بن مديونس طموني الواعظ أوله: (لحمده لله الذي علم القرآن مخصرت رب غيب التخبين لئلا يفيد فضل التخبين أولفني بفتح ايات ونب غيبى غيرة مطلب الخ) جمع ه: نترغب الناس الى التخبين والتعلم لسبب غيب لجد الخ امهرفي بدلي طلب لاس ادسرفي لتوكيل الرب غيبى اجبار التخبين والاعتناذ لئلا يفيد فضل التخبين لعايش في مهيذ في الارزق والامر بالمعروف والنهي عن المنكر لئلا يفيد لئلا يفيد في الورع

⁵² Mesela bkz. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 2396/2, 94a; Milli Kütüphane Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, arşiv no: 26 Hk 561/1, istinsah tarihi: 1094/1682, 1a-16b (başı eksik); İstanbul Yazma Eser Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, arşiv no: 07 Tekeli 854/3, istinsah tarihi: ?, 119b-126a; İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu, arşiv no: 34 Ae Arabi 4349/2, istinsah tarihi: 1325, yaprak: 3-11; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, arşiv no: 42 Kon 660/4, istinsah tarihi: ?; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, arşiv no: 19 Hk 4353/4, istinsah tarihi: ?, yaprak: 54b-74b (müellifinin ismi yanlış bir şekilde “Muhammed b. Muhammed b. Müzeyyid Kastamonî” olarak kaydedilmiş; doğrusu: “Muharrem b. Mehmed b. Mezîd el-Kastamonî” olmalıdır. Ayrıca yine Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 19 Hk 2198/2, istinsah: 1114/1701, yaprak: 25b-33a şeklinde kayıtlı olan ve müellifi bilinmeyen eserin yazarı da aynı kişi olsa gerektir.); Karatay, Fahmi Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Araçça Yazmalar Kataloğu*, III, 729, no: 6988 (Ahlâk, Siyasiyat), I-IV, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, İstanbul 1966; Karabulut, Ali Rıza-Karabulut, Ahmet Turan, *Mu'cemu't-târihi't-turâsi'l-İslâmî fi mektebâti'l-âlem*, V, 3642, no: 9889, I-V, Mektebe Yayınları, Kayseri ts.

Muharrem Efendi'nin eserleriyle ilgili olarak: “Bu kıymetli âlimin *Terğîbu'l-müteallimîn* nam eserinden başka maalesef diğer telifatı henüz elimize geçmemiştir.” dediğini⁵³ zikretmiştik.

Bununla birlikte, Kâtip Çelebi ve Ozanoğlu'nun bahsettikleri *Terğîbu'l-müteallimîn* adlı eserin, incelemekte olduğumuz Kastamonulu Şeyh Muharrem Efendi'ye aidiyeti konusunda tereddüde düşürecek kimi bilgilere de rastlamaktayız. Yani adı geçen eserin sahibi olarak kaydedilen Muharrem Efendi'nin, Süleymaniye Camii meşhur vaizi ve Sofu Mehmed Paşa Dârülhadisi müderrisi Şeyh Muharrem Efendi ile aynı kişi olmadığını düşündüren bazı değerlendirmeler yapıldığı da olmuştur. Nitekim Bağdatlı İsmail Paşa, Kehhâle ve benzeri bazı isimlerin kaydettiği hususlar, konuyla ilgili kafa karışıklığını ortaya koyacak mahiyettedir.

İsmail Paşa, “es-Sivâsî” (Sivaslı) nisbesiyle tanıttığı bir kişiyle ilgili olarak verdiği bilgide onu “Muharrem b. Ebî'l-Berekât Muhammed/Mehmed b. el-Ârif b. el-Hasen ez-Zilî es-Sivâsî sonra el-Kastamonî Ebû'l-Leys el-Vâiz el-Hanefî el-Halvetî” diye kaydetmiş, onun hicrî 1000 (miladî 1592) senesinde öldüğünü söylemiş ve tasnif ettiği eserler arasında şunları zikretmiştir: *İ'râbu'l-Fevâidi'z-Ziyâiyye* (el-Câmî'nin (ö. 898/1492) nahivle ilgili eseri üzerine), *Tercemetu Nefehâtu'l-üns* (el-Câmî'nin *Nefahât*'ının Arapçaya tercümesi), *Terğîbu'l-müteallimîn*, *er-Radâ' muharrimu'l-cimâ bi luzûmi'l-inkitâ'*, *el-Kavlu'l-bedî' fî's-salâti ale'l-Habîbi's-Şefî'* (40 hadis), *Künûzu'l-evliyâ ve rumûzu'l-asfiyâ*, *Hediyyetu'-su'lûk şerhu Tuhfeti'l-mulûk* (furû ile ilgili).⁵⁴

Aynı şekilde Ömer Rıza Kehhâle de muhtemelen Bağdatlı İsmail Paşa'dan alarak Muharrem Efendi'yi, Muharrem ez-Zilî* başlığı altında ele

⁵³ Bkz. Ozanoğlu, *Şeyh Muharrem*, s. 5.

⁵⁴ İsmail Paşa, Bağdatlı, *Hediyyetu'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, II, 5. Ayrıca bkz. a.mlf., *İzâhu'l-meknûn fî'z-zeyl alâ Keşfi'z-zunûn*, II, 728, I-II, Beyrut ts.; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 868 (*Risâle fî enne'r-radâ' muharrimu'l-cimâ' mülzimu'l-inkitâ'*); Aksoy, Hasan, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: IX/2, s. 3, ss.1-43, Sivas, Aralık 2005. Bağdatlı İsmail Paşa, diğer bir bahiste az önce adı geçen *Künûzu'l-evliyâ ve rumûzu'l-asfiyâ*'nın müellifinden söz ederken de onu, “Ebû'l-Leys Muharrem b. Ebî'l-Berekât Muhammed/Mehmed ez-Zilî el-Vâiz el-Hanefî” şeklinde tanıtmış ve vefat tarihini yine 1000 (1592) olarak kaydetmiştir. Bkz. *İzâhu'l-meknûn*, I, 389.

* Her ne kadar Ömer Rıza Kehhâle'nin eserinde لؤلؤی kelimesi harekeli bir şekilde لؤلؤی “ez-Zeylî” olarak kaydedilmişse de (*Mu'cemu'l-müellifîn*, III, 17, I-IV, Beyrut 1414/1993), doğrusu Tokat/Zile'ye nispetle “ez-Zilî” (Zileli) şeklinde olmalıdır. Çünkü bu Muharrem Efendi Zileli'dir (Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 21, I-IV, İstanbul 1333 h.) ve Ebû'l-Leys Muharrem Efendi'nin babası Ebû'l-Berekât Muhammed de, Horasan taraflarından Zile'ye gelmiş birisi olarak tanıtılmaktadır (Bkz. Aksoy, *agm.*, s. 2; Baz, İbrahim, *Abdülehad Nûri-i Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 66, Doktora Tezi, Ankara Üni. SBE, Ankara 2004). Hayreddin ez-Ziriklî'nin, لؤلؤی nisbesini لؤلؤی “ez-Zeylî” biçimindeki imlâsı ise tamamen temelsiz görünmektedir. Bkz. *el-A'lâm Kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*, V, 274, I-VIII, Beyrut 2002.

almış ve tam adını şöyle kaydetmiştir: Muharrem b. Muhammed/Mehmed ez-Zilî es-Sivâsî sonra el-Kastamonî el-Hanefî el-Halvetî Ebû'l-Leys. Kehhâle'nin beyanına göre bu zat 1000/1592 yılında vefat etmiş fakih, nahivci ve çeşitli ilimlere ilgi duyan bir kişidir ve şu eserlerin sahibidir: *Î'râbu'l-fevâidi'z-ziyâiyye* (nahve dair), *Hediyyetu's-su'lûk şerhu Tuhfeti'l-mülûk* (Hanefî furû-i fikhına dair), *Künûzu'l-evliyâ ve rumûzu'l-asfiyâ*, bir de Ebû Hanife ve iki talebesi Ebû Yusuf ve Muhammed b. Hasen'in menâkıbına dair bir kitap.⁵⁵

Açıkça gördüğümüz üzere, Kâtip Çelebi'nin Kastamonulu Şeyh Muharrem Efendi'ye nispet ettiği *Terğibu'l-müteallimîn ve el-Kavlu'l-bedî' fî's-salâti ale'l-Habibi'ş-Şefî'* adlı eserleri Bağdatlı İsmail Paşa, Zileli/Sivaslı Ebû'l-Leys Muharrem b. Muhammed'in telifâtı arasında saymıştır. Bağdatlı'nın aksine Kehhâle'nin bu eserleri Ebû'l-Leys Muharrem ez-Zilî'nin telifâtı arasında zikretmemesi de oldukça dikkat çekicidir.

Bu açıklamalara göre *Terğibu'l-müteallimîn* adlı eserin müellifinin Ebû'l-Leys Muharrem ez-Zilî olması kanaatimizce zayıf ihtimaldir. Kütüphanelerdeki verilerin ve eserin ilk sayfasındaki müellif ismi kayıtlarının ortaya koyduğu yaygın kanaat onun Muharrem b. Pîri Mehmed b. Mezîd el-Kastamonî'nin eseri olduğu yönündedir. Ebû'l-Leys Muharrem ez-Zilî ise aslen Sivaslı/Zileli olup 1000/1592 yılında⁵⁶ hayata veda etmiş ve muhtemelen sonradan Şeyh Muharrem Efendi ile karıştırılarak yanlışlıkla “el-Kastamonî” nisbesiyle anılmıştır.⁵⁷ Çünkü Bursalı Mehmed Tahir'in de kaydettiği gibi Ebû'l-Leys Muharrem, Zileli'dir ve Zile'de âhirete irtihal eylemiştir.⁵⁸ Onun “sonradan Kastamonulu” nisbesini almasını gerektirecek bir sebep gözükmemektedir. **Şeyh Muharrem Efendi** ise aslen Kastamonulu olup 983/1576-6 senesinde ölmüştür ve dolayısıyla birbirlerine

⁵⁵ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, III, 17-18. Ayrıca bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 955 (*Zelleu'l-kârî* müellifi olarak kaydeder.); Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II, 21.

⁵⁶ Kâtip Çelebi, *er-Radâ' muharrimu'l-cimâ mülzimu'l-inkutâ'* adlı eserden söz ederken bunun müellifi Muharrem b. Mehmed b. Ârif ez-Zilî'nin vefat tarihi olarak hicrî 971 (miladî 1563) senesini vermiş (*Keşfu'z-zunûn*, I, 868); Hayreddin ez-Ziriklî ise Ebû'l-Leys b. Ebî'l-Berekât şeklinde kaydettiği ve eserlerini sıraladığı bu müellifin 1010/1601 senesinden sonra öldüğünü belirtmiştir. Bkz. *A'lâm*, V, 274-275. Bursalı Mehmed Tahir de hicrî 1000 tarihini benimsemiştir. Bkz. *Osmanlı Müellifleri*, II, 21.

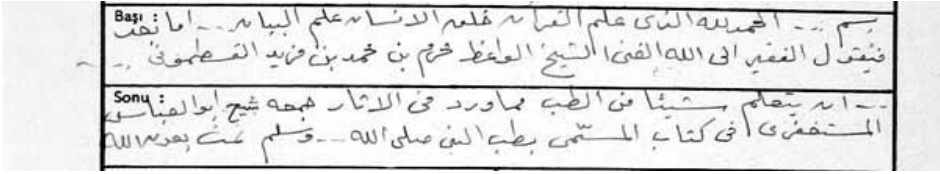
⁵⁷ Ebû'l-Leys Şeyh Muharrem Efendi, *Menâkıb-ı İmam A'zam* sahibi meşhur mutasavvıf müellif Şemseddin Sivâsî'nin (ö. 1006/1597) ağabeyi ve hatta hocasıdır ki kendisi hakkında Şemseddin Sivâsî şu beyitleri serdetmiştir: “*Hakîriçün birâder var mükerrrem, ki üstâdumdurur nâmu Muharrem, uludur her cihetten bizden ol şân, odur ilm ü amelde fahr-ı akrân.*”; “*Karındaşım var-ıdı adı Muharrem, Hüdâ itsün anı dâreynde hürrem, hem üstâzım idi hem ulu kardaş, gamumda gam-küsâr yolda yoldaş.*” Ayrıca Şemseddin Sivâsî, ağabeyinin velûd bir müellif olduğunu da şu dizerlerle dile getirmiştir: “*Yazupdur Tuhe'ye bir şerh-i sâfi, Hediyye'dür adı maksûda kâfi, Dahi Türkîce yazmış çok resâil, ola tâ ümmete hayre'l-vesâil.*”. Şemseddin Sivâsî'ye ait eserler arasında zikredilen “*Menâkıb-ı İmam A'zam*” da Ebû'l-Leys Muharrem Efendi'nin arzusu üzerine yazılmış bir eserdir. Ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Aksoy, *agm.*, s. 3, 20, 31; Öztürk, Ali, *XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf*, s. 133, Doktora Tezi, Ankara Üni. SBE., Ankara 2003.

⁵⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II, 21.

yakın dönemlerde yaşamış olmaları hasebiyle (ikisinin vefat tarihleri arasında 16-17 yıl kadar bir süre vardır) ikisinin karıştırılması anlaşılır bir şeydir. Her ikisinin de **Halvetî** oldukları beyan edilen Ebû'l-Leys Muharrem ez-Zilî daha çok nahivci ve fakih kişiliğiyle; Kastamonulu Şeyh Muharrem Efendi ise etkili hitabet gücü ve vaizliğiyle ön plâna çıkmış görünmektedir.

Bu değerlendirmeler ışığında Kâtip Çelebi ve İhsan Ozanoğlu'nun beyanları istikametinde bizce de *Terğîbü'l-müteallimîn* adlı eserin müellifi Zileli Ebû'l-Leys Muharrem değil Kastamonulu Ebû'l-Feyz Şeyh Muharrem Efendi'dir.

Resim 1: "*Terğîbü'l-müteallimîn*'in Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Nüshasının Başı ve Sonu

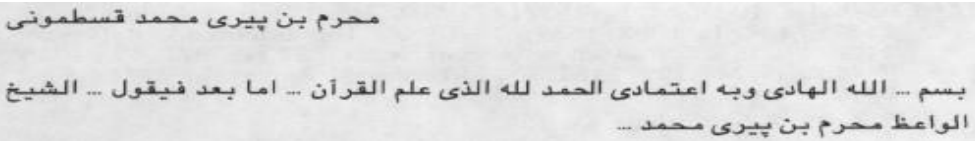

Resim 2: "*Terğîbü'l-müteallimîn*'in İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nüshasının Başı

بِسْمِ ... الحمد لله الذي علم القرآن خلق الانسان علم البيان

2.3. *Terğîbü'l-ilm ve'l-amel* (درغيب لعلم ولاعمل):

Balıkesir İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan bu eserin müellifi olarak da Muharrem b. Pirî Mehmed el-Kastamonî gösterilmektedir.⁵⁹ Giriş cümlelerinden açıkça anlaşılacağı gibi muhtemelen bu da *Risâle* ve *Terğîbü'l-müteallimîn*'in aynı olup farklı bir eser değildir. Nitekim eserin başlangıç cümleleri şöyle verilmektedir:

“*Hidayete erdiren Rahman ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle... Dayanağım O'dur. Kur'ân'ı öğreten Allah'a hamd olsun. Allah'ın kulu ve O'na muhtaç olan eş-Şeyh Vaiz Muharrem b. Pirî Mehmed b. Mezîd el-Kastamonî diyor ki...*”⁶⁰ Bu giriş cümleleri eserin önceki ile aynı olduğunu göstermektedir.

2.4. *Faziletü'l-ilm* (فضيلة لعلم)

⁵⁹ Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, arşiv no: 10 Hk 69/1, istinsah tarihi: 1119/1706, istinsah yeri: Kırım, 1b-8b.

⁶⁰ *Terğîbü'l-ilm ve'l-amel*, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 10 Hk 69/1, 1b.

Milli Kütüphane’de yer alan olan bu eserin müellif ismi de Muharrem b. Mehmed b. Mezid el-Kastamonî şeklinde kaydedilmiştir.⁶¹ Kanaatimizce bu da farklı bir eser olmayıp, bizzat *Terğîbü’l-müteallimîn*’in aynıdır. Nitekim belirtilen yerdeki nüshanın bir sayfasında müellifin “...ve onu *Terğîbü’l-müteallimîn* diye isimlendirdim.” şeklindeki ifadesi de bunun bir ispatıdır.⁶² Eserin konusu olan ilmin fazileti, kataloglama esnasında yanlışlıkla bu eserin ismi olarak kaydedilmiş olmalıdır.

2.5. *Ta’lîmü’l-müteallim* (تألیف علمت علم)

Bu eserin müellifi de Muharrem b. Pîr Mehmed b. Mezîd el-Kastamonî er-Rûmî el-Osmânî olarak kaydedilmiş ve yaşadığı dönem hicrî 12-13. asır olarak tahmin edilmiştir. Kastamonulu Muharrem Efendi’nin vefat tarihinin 983/1575-76 olduğunu daha önce zikretmiştik; dolayısıyla müellifin yaşadığı dönemle ilgili bu tahminin doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Ta’lîmü’l-müteallim’in eğitimle ilgili ve baş tarafının eksik olduğu belirtilmiştir.⁶³ Bu eserin de *Terğîbü’l-müteallimîn* ile aynı olduğunu düşünüyoruz.

2.6. *Ta’lîmü’l-müteallim li terğîbi tâlibi’l-ilm* (تألیف علمت علمت رغی ب طلب علم):

Müellifi eş-Şeyh el-Vaiz Muharrem b. Pîrî Mehmed b. Zeyn el-Kastamonî olarak kaydedilen⁶⁴ bu eser de *Terğîbü’l-müteallimîn* ile bire bir aynıdır. Elimizdeki nüshaların karşılaştırılması sonucu bunu net bir şekilde görmek mümkün olmuştur.

3. *Mültekadât* (المقتبقات)

Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi’nde bulunan bu eserin ismi “*Mültekadât*” ve müellifi “Muharrem b. Pîrî b. Muhammed b. Mecid el-Kastamonî” şeklinde kaydedilmiştir.⁶⁵ Doğrusu başlığımızdaki gibi *Mültekadât* ve Muharrem b. Pîrî Mehmed b. Mezid/Mürîd el-Kastamonî olsa gerektir. Eserin günümüze erişip erişmediği ve içeriği hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

ŞEYH MUHARREM EFENDİ’NİN BAZI MENAKIBI

el-İkdu’l-Manzûm müellifinin beyanına göre Şeyh Muharrem Efendi yakışıklı, güzel ahlâklı, anlatım kabiliyeti yüksek ve Tefsir ilminde derinlik sahibi bir kişiydi. Hafızasından Kur’ân’ı okur ve sağlam bir şekilde müfessirlerin sözlerini aktarır, bu esnada sâlihlerin ve meşâyihin menkıbelerini, fazilet sahibi kişilerin, isyankâr nefisleri etkisi altında bırakan güzel öğütlerini anlatır ve kaskatı kalpleri yumuşatırdı. Meclislerine avam ve

⁶¹ Milli Kütüphane, arşiv no: Yz. A 7020/2, istinsah tarihi: 1135/1722, 62b-103b.

⁶² Milli Kütüphane, Yz. A 7020/2, 64a.

⁶³ Karabulut, *Mu’cemu’t-târihi’t-turâsi’l-İslâmî*, V, 3642, no: 9889. Söz konusu kitabın Mektebetü’l-evkâf el-âmmе (Musul), 2/4819 numarada bulunduğu işaretlenmiştir.

⁶⁴ Mektebetu Câmîati’l-Melik Suûd, Yazmalar Bölümü, No: 6455, f 6/1310, 1a-26b.

⁶⁵ Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi, arşiv no: 42 Yu 423/4 (Arapça ve nesih hattıyla yazılan eserin istinsah tarihi ve sayfa bilgileri verilmemiştir).

havastan pek çok kişi iştirak eder, onu dinlemek için izdihama sebebiyet verir ve ondan istifade ederdi.⁶⁶

Muharrem Efendi, Şeyh Şâbân-ı Velî'nin cenaze namazını kıldırmıştır. Onun o gün toplanan muhteşem kalabalığa irad ettiği vaaz uzun yıllar dillerden düşmemiştir.⁶⁷

Şâbân-ı Velî'nin halifesinin halifesi olan ve onun menâkıbını yazan Ömerü'l-Fuâdî'nin (ö. 1046/1636) naklettiğine göre, Muharrem Efendi, Hz. Aziz (Şeyh Şâbân-ı Velî)'nin, cehennemden kurtuluş ve rahmete vesile olan cenaze namazlarında imamlık yapmışlar; bunca mukaddes ruhlar, cinler, insanlar ve hesaba gelmez melekler de ona uyup namazını kılmışlardır. Ömerü'l-Fuâdî o günkü atmosferi şu şekilde satırlara dökmüştür: *"Bu sırada orada bulunanların da bildiği gibi halka öyle bir manevî vecd ve hal geldi ki, hiçbir şekilde onun anlatılması mümkün değildir. Allahu ekber kebirâ! Hatta hakir o zamanlar buluş çağına yaklaşmış bir çocuktum, hâlâ o manevî hali düşündükçe, içime o an sanki oradaymışım gibi vecd ve hal gelir."*⁶⁸

Şâbân-ı Velî'nin vefatının ardından her tarafa haber verilmiş ve gelebilecek olan dervişler ve sevenleri gelsinler diye cenaze namazı Cuma namazından sonraya bırakılmış, uzaktakiler gelinceye değin iki namaz arasında bekletilmişti. Muharrem Efendi de camide halka vaaz u nasihatte bulunmuş; bu münasebetle tarikatın faziletinden ve velilerin menkıbelerinden bahsetmiştir. Muharrem Efendi, söz konusu vaazında Şeyh Şâbân-ı Velî hakkında şu açıklamalarda bulunmuştu: *"Müslümanlar! Şâbân Efendi Hazretleri, Peygamber Efendimizden bugüne kadar gelen, velâyet ve kerametleri bilinip Tezkiretü'l-Evliyâ isimli kitapta ve başkalarında kendilerinden bahsedilen, manevî hal ve kerametleri anlatılan mana sultanlarından biriydi. Ata binip 'Falan yerde ilahî vuslata ermiş bir velî ve kâmil bir mürşid varmış' diyerek aranıp bulunacak ve Hak yolunda irşâd etmesiyle nasiplenilecek ve murada kavuşulacak bir mana sultanı idi. Ne yapalım ki kıymetini bilemedik! Yazık ki bunun gibi bir kâmil mürşidi elden çıkardık!"* Muharrem Efendi böyle söyleyerek bütün tâlibler adına üzüntüsünü dile getirmiş ve kendileri de Hz. Aziz'e yetiştiği ve muradına erdiği için Allah'a hamd ü sena etmiştir.⁶⁹

Şeyh Muharrem Efendi, halka hitabında Şâbân-ı Velî'nin cenaze namazını kılmanın sevabını anlatmış ve bu konuda da şu menkıbeyi aktarmıştı: *"Hacı Bayram-ı Velî (k.s.) Hazretleri vefat ettiği gün, çiftçinin biri Ankara'ya saban demiri yaptırmaya geldi. Çarşıya varınca gördü ki dükkânlarda kimse yok. Meğer herkes Hacı Bayram-ı Velî'nin cenaze namazını kılmaya gitmiş. Çiftçi de saban demirini kuşağına koydu ve Hacı Bayram'ın cenaze namazına katıldı. Cenaze namazından sonra saban*

⁶⁶ Ali b. Bâlî, *el-İkdu'l-manzûm*, s. 478. Ayrıca bkz. Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 355.

⁶⁷ Çifci, *Kastamonu Camileri*, 129-130.

⁶⁸ Fuâdî, *Hz. Pir Şâbân-ı Velî- Menkıbeleri*, s. 163; Yazar, *Halvetiliğin Şa'bâniyye Kolu*, s. 215.

⁶⁹ Fuâdî, *age.*, s. 156-157; Yazar, *age.*, s. 209-210.

demirini yaptırmak için demirciye gitti. Demirci demiri ocağa koydu ve bir müddet ısınmasını bekledi. Çok vakit geçmesine rağmen demirin ısınmadığını gördüler. Bunun üzerine şaşırıldılar ve kadı ve müftüye durumu bildirdiler. Ancak bu halin hikmetini açıklama konusunda kadı ve müftü de âciz kaldı. En sonunda Hacı Bayram Sultan'ın halifelerinden ledünnî ilim sahibi ve "...tarafımızdan ona bir ilim öğrettik." (Kehf, 18/65) âyetine mazhar olan Hızır Peygamber'in (a.s.) sıfatında olan bir kıymetli şahsa durumu bildirdiler. O aziz de çiftçiye: 'Saban demirini nereye götürdün?' diye sordu. Çiftçi de demir yanındayken Hacı Bayram-ı Velî'nin cenaze namazına katıldığını söyledi. Bunun üzerine o hal ehli kıymetli şahıs da bu karışık işi çözdü ve 'Bu durum tertemiz bir inançla Hacı Bayram-ı Velî'nin cenaze namazını kılan kimsenin, onun hürmetine cehennem ateşinde yanmayacağına işaretler.' dedi." Muharrem Efendi bu menkıbeyi anlattıktan sonra, "Ey Müslümanlar, işin aslı da böyledir." diyerek halkı Hz. Aziz'in cenaze namazını kılmaya teşvik etti. Kastamonu halkının hepsinin daha buluşa ermemiş çocuklarını bile cenaze namazına getirmiş olmasına rağmen Muharrem Efendi'nin bu sözleri onları daha da teşvik etti. Hacı Bayram'ın ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin cenaze namazı gibi izdiham oldu.⁷⁰

Muharrem Efendi ayrıca vaazında Şâbân Efendi Hazretleri'nin nâşını taşımanın ve cenaze namazını kılmamanın faziletinden ve sevabından da bahsetmiş, bu konuyla alâkalı olarak velîlerin menkıbelerinden uygun olanları nakletmiştir. Muharrem Efendi onlardan birisini şu şekilde anlatmıştır: "Müslümanlar! Böyle bir sultanın cenazesini taşımanın çok sevap ve fazileti vardır. Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) Hazretleri vefat ettiği gece, Ebû Musa Hazretleri vâkıalarında (rüyalarında) Arş'ı taşıdığını gördü. Ebû Musa uyandığında bu rüyanın tabiri konusunda şaşkınlığa düştü. Allah'ın ilhamı ile aklına bu rüyanın tabirini Bâyezîd-i Bistâmî'ye sormak geldi. Ebû Musa bu rüyayı tabir ettirmek için Bistam'a geldiğinde Bâyezîd'in vefat etmiş olduğunu gördü. Cenazeye katılan Ebû Musa, halkın cenazeyi taşımaya rağbeti ve izdihamdan dolayı Bâyezîd'in tabutunu tutamadı. Sonunda tabutun altına girip, başı ile tabutu taşıdı. Ebû Musa dedi ki: 'Bâyezîd'in cenazesini başımın üstünde taşıyordum. Bâyezîd-i Bistâmî Hazretleri bana tabutun içinden seslendi ve 'Ey Ebû Musa! Rüyanda gördüğün Arş benim, ki şu an beni başının üstünde taşıyorsun.' dedi. Ebû Musa'nın anlattıkları ile bilindi ki, Şâbân Efendi gibi büyüklerin cenazesini taşımak, Allah'ın Arş'ını taşımak gibi faziletlidir."⁷¹

⁷⁰ Fuâdî, *age.*, s. 159-160; Yazar, *age.*, s. 211-213.

⁷¹ Fuâdî, *age.*, s. 158-159; Yazar, *age.*, s. 210-211. Burada anlatılan olayın (mevtânın tabutun içinden seslenmesi, kendisini Arş olarak tanıtmaması, konuşması vs.) rüyada gerçekleşmiş olması veya cenazeyi taşıyan kişinin kalbine o türden düşüncelerin gelmiş olması muhtemeldir. Bâyezîd-i Bistâmî gibi Allah'ın velî kulları son derece tevazu sahibi insanlar olup, kendilerinde bir benlik görmeyen ve her şeyi Allah'tan bilen ululardır. Buna karşılık bu tür hâdiselerin rüya âleminde yaşanabileceğini yahut bunların sembolik anlatımlar olduğunu, dolayısıyla doğrudan gerçek hayatla ilgisinin kurulmaması gerektiğini düşünüyoruz.

Muharrem Efendi Hz. Pir'in vefatından sonra şöyle bir anekdot/fıkra anlatmıştır: “İstanbul’a gitmek için kendisinden izin istediğimde bana ‘Muharrem kardeş, birkaç gün daha buralarda eğlen, namazımı kıl sonra git’ dedi. Hakîr de, ‘Hasta değiller ki vefat etsinler, ancak yaşlılıktan gelen zayıflık yüzünden savmaadan (hücrelerinden/inzivadan) çıkamamaktadır.’ dedim ve kastettikleri şeye de ihtimal verdim. Yirmi gün geçmeden bu hal ortaya çıktı. O keramet kaynağı sultanın kastettiği şeyin ne olduğu şimdi kesinleşti. Onlar size emanet, bize Kastamonu’da durmak artık haram oldu.” Muharrem Efendi bundan sonra halkla vedalaşmış, halk ise bu hâdise üzerine koyun kuzu gibi ağlaşmıştır.⁷²

Şâbân-ı Velî dergâhı son postnişini Atâ Armay şöyle rivâyet etmiştir:

“Aziz efendilerimizden menkul olduğu üzere Şeyh Muharrem Efendi, Benli Sultan Hazretlerinin müridi ve Cenab-ı Pir **Şâbân-ı Velî’nin medrese arkadaşı** idi. Benli Muh(y)iddin Hazretleri her ikisinden de yaşlı idi. Bu zatın çok yaşayanlardan biri olduğu mervidir. Muharrem Efendi öyle bir hatib-i edib idi ki, eşini göstermek muhaldir. Nutka başladığı zaman sâmiîn akıl ve şuur kesilir, feyz almayan kimse kalmazdı. Zaman olur cemaatini ağlatır, mest ü beyhuş eder, sırası gelir güldürür ve çok defa herkesi olduğu yerde uyuştururdu.”⁷³

“Hz. Pir Efendimiz kendisini Kastamonu’ya davet etmişti. O zaman Süleymaniye’de bir gün Tefsir okutur, bir gün Hadis, bir gün de mev’iza verirdi. Şeyh mezunen baba yurdu Kastamonu’ya hem Cenab-ı Pir’in davetine icabet, hem de sila yapmış olmak için geldi. İki dost bir hafta hembezm-i sohbet oldular. Kendilerinden müstefiz olmak için hanekâhın her tarafı âşıklarla dolu idi. Muharrem Efendi’nin kürsiye çıkacağı şayi olunca etraftan binlerce cemaat tehacüm gösterdi. Ders günü cami, bahçe ve sokaklar dolu idi. Şeyhin feyiz ve neşve dolu va’zını dinleyenler dergâhın civarından ayrılmadılar; pervane gibi dolaştılar. Onu bir kere daha dinlemek bahtiyarlığına mazhar olabilmek için dergâhtan çıkmadılar.”⁷⁴

“Bir Cumartesi gecesi idi, yatsı namazını edadan sonra Hazreti Pir (Şeyh Şâbân-ı Velî) ve ders şeriki Muharrem Efendi istirahat mahalline çekildiler. Muharrem Efendi, Pir’den avdet için müsaade rica ediyordu. Şâbân-ı Velî Hazretleri: ‘Son vazifenizi de ifa ettikten sonra avdetiniz daha isabetli olur.’ diyordu. Muharrem Efendi bu manidar söz üzerine derin bir tefekkür ve murakabeye vardı ve yüreğine düşen ateşin alevi gözlerinden beyaz yüzüne ve gümüş sakalına doğru damla damla uzanıyordu ve artık dudaklar kıvıldamadı, lisan hareket etmedi; gönüller dile geldi, perde, hicap, asvat ve elfaz kalktı. Ruhlar ayrılığın potasında kaynıyor, gönüller kucaklaşıyor ve ebedi hicretin gölgesi altında maddi varlıklar birer birer siliniyordu. Filhakika şafak sökerken Hazreti Şâbân-ı Velî, yavaş yavaş velayet

⁷² Fuâdî, *age.*, s. 157-158; Yazar, *age.*, s. 210.

⁷³ Ozanoğlu, *Şeyh Muharrem*, s. 6.

⁷⁴ Ozanoğlu, *age.*, s. 6.

semasından üfûl ediyordu. Muharrem Efendi zaten ta be sabah uyumamıştı. Bir gûna rahatsızlığı görülmemesine rağmen bu irtihalden duyulan hayret ve istiğrabı Muharrem Efendi izale etti:

- “Maşuk, âşıkını isteyince vasıta ve illete lüzum yoktur. Gel deyince icabet için mariz olmak gerekmez. Hayretiniz beyhûdedir. Ölüm bir sırdır. İdrâk olmayınca derk olmaz. Ölüm bir lezzettir, tatmayınca mahiyetine şuurun lâhık olması müşküldür. Hüküm kaza edilmiş, irade yerine gelmiştir. Sabırlı olunuz, feryad ü figân etmeyiniz.”

“Gasil için icab eden hazırlıklar ikmal edilmişti. Pir’in na’ş-i pâkini Muharrem Efendi dökülen sulara gözyaşlarını katarak yıkadı. Kefenleyip tabutu musallâ taşına koyduktan sonra etrafa ilan edilip mev’iza dinlemeye ve Pir’in namazını kılmaya halk davet olundu ve Muharrem Efendi öğleden evvel hanekâhın bahçesine hazırlanan kürsüye çıkarak öyle bir vaaz verdi ki, on binlerce dinleyiciyi yaktı, yandırdı, yere serdi. Bilhassa Hz. Pir’in tabutunu göstererek:

- “Öksüz kaldınız ihvan! Öksüz kaldınız. Bu öyle bir hasret ki ayağınıza demir çarık giyip diyar diyar gezeniz bir daha bulamazsınız. Küçük bir tabuta sığdırdığımız bu manevî cihan, tecelligâh-ı Rabbânî, Hazreti Pir-i Şâbânî...”

diye hitabete başlayınca âşıklar arasında niceleri sayha edip beyhuş oldu, niceleri hay diye nara urup can verdi... Müezzinin Allahü Ekber nidası, hatibin lisanından akan cavidanî lav seylabesini durdurdu. Cuma namazını müteakip Pir’in namazı eda olunarak Hazret, merkad-i mübarekine tevdi olundu. İşte gerçek hatip Şeyh Muharrem Efendi böyle harika bir varlıktı. Cennetmekân...”⁷⁵

KAYNAKLAR

Aksoy, Hasan, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: IX/2, s. 3, ss.1-43, Sivas, Aralık 2005.

Ali b. Bâlî, *el-İkdu'l-Manzûm fî zikri efâdili'r-rûm*, s. 478 (Taşköprüzade'nin *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye* adlı eseriyle birlikte), nşr. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1395/1975.

Atâî, Nev'îzâde, *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-Şekâik*, s. 426, nşr. Abdülkâdir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1409/1989.

Aydemir, Halis, *es-Sehâvi'nin (902/1496) el-Kavlü'l-Bedî' fi's-Salâti ale'l-Habîbi's-Şefî' Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*, Uludağ Üni. SBE., Bursa 2004.

Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III, İstanbul 1973.

Baltacı, Câhid, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri-Teşkilat-Tarih*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976.

⁷⁵ Ozanoğlu, *age.*, s. 6-8.

Bayram, Hülya Mercimekçi, *Taşköprizade'nin eş-Şakaiku'n-Nu'maniye fi Ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye Adlı Eserinde Adı Geçen Muhaddislerin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üni. SBE., Konya 2006.

Baz, İbrahim, *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Doktora Tezi, Ankara Üni. SBE, Ankara 2004.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I-IV, İstanbul 1333 h.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010.

Cihan, Sadık, "Osmanlı Devrinde Türk Hadiscileri Tarafından Yazılan Usulü Hadis Eserleri, Risâleleri ve Nuhbetü'l-fiker Üzerine Yapılan Şerh ve Tercümelere", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, ss. 127-136, Erzurum 1975.

Cürcânî, Ali b. Muhammed, *Ta'rîfât*, Beyrut 1405.

Çifci, Fazıl, *Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2000.

Fuâdî, Ömer, *Hz. Pir Şâbân-ı Velî- Menkıbeleri*, sadeleştiren: Muhammed Bedirhan, Nefes Yayınları, İstanbul 2011.

-----, *Menâkıbnâme-i Şa'bân-ı Velî*, 94b, Mektebetu Câmîati'l-Melik Suûd, Yazmalar Bölümü, no: 4679- 2/998 f.

Furat, Ahmet Suphi, "Üsküp Medresesi'nde Hocalık Yapmış Osmanlı Âlimleri", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 12, ss. 89-94, İstanbul 2010.

Göktaş, Vahit, "Halvetiyye'nin Şâbâniyye Ekolü ve Kolları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2011/1, sayı: 26, ss. 133-162, Isparta 2011.

Gül, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

Hızlı, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 17, sayı: 1, Bursa 2008.

-----, "Eğitim-Öğretim Kurumları", *İslâm Kurumları ve Medeniyeti*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2010.

İbnu'l-Gazzî, *Divânu'l-İslâm*, (Şamile-2 programı içinde).

İsmail Paşa, Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, İstanbul 1951.

-----, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl alâ Keşfi'z-zunûn*, I-II, Beyrut ts.

Kankal, Ahmet, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Zafer Matbaası, Ankara 2004.

Karabulut, Ali Rıza-Karabulut, Ahmet Turan, *Mu'cemu't-târihi't-turâsi'l-İslâmî fi mektebâti'l-âlem*, I-V, Mektebe Yayınları, Kayseri ts.

Karagöz, Nail-Karagöz, Adil, *Gönüller Sultanı Benli Sultan- Hayatı, Külliyesi ve Menkabeleri*, Ekrem Matbaası, Adana 2011.

Karatay, Fehmi Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, I-IV, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, İstanbul 1966.

Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdillah, *Keşfu 'z-zunûn*, Beyrut 1413/1992.

Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu 'l-müellifîn*, I-IV, Beyrut 1414/1993.

Kemikli, Bilal, "Türk Tasavvuf Edebiyatında Risale-i Devran ve Sema' Türü ve Gaybi'nin Konuya İlişkin Görüşleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 37, ss. 443-460, Ankara 1997.

Küçük, Hasan, *Tarikatler, Tasavvuf ve Felsefe Münasebetleri*, İstanbul 1985.

Mecdî, Mehmed Efendi, *Hadâiku 'ş-Şakâik*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1409/1989.

Muharrem b. Pirî b. Mehmed b. Mezid el-Kastamonî", *Mültekadât*, Konya Karatay Yusufağa Kütüphanesi, arşiv no: 42 Yu 423/4.

-----, *Terğîbü 'l-ilm ve 'l-amel*, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, arşiv no: 10 Hk 69/1, istinsah tarihi: 1119/1706, istinsah yeri: Kırım, 1b-8b; Mektebetu Câmîati'l-Melik Suûd, Yazmalar Bölümü, No: 6455, f 6/1310, 1a-26b.

-----, *Terğîbü 'l-müteallimîn*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 2396/2, 94a; Millî Kütüphane, 06 Mil Yz. A 7020/2, istinsah tarihi: 1135/1722, 63a; Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 2396/2, 94a; Millî Kütüphane Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, arşiv no: 26 Hk 561/1, istinsah tarihi: 1094/1682, 1a-16b (başı eksik); İstanbul Yazma Eser Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, arşiv no: 07 Tekeli 854/3, istinsah tarihi: ?, 119b-126a; İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu, arşiv no: 34 Ae Arabi 4349/2, istinsah tarihi: 1325, yaprak: 3-11; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, arşiv no: 42 Kon 660/4, istinsah tarihi: ?; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, arşiv no: 19 Hk 4353/4, istinsah tarihi: ?, yaprak: 54b-74b.

Nev'izâde Atâî, *Hadâiku 'l-hakâik fî tekmileti 'ş-Şekâik*, nşr. Abdülkâdir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1409/1989.

Ozanoğlu, İhsan, *Biyografik Risaleler Serisi: Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar (Şeyh Muharrem)*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1959.

Öztürk, Ali, *XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf*, Doktora Tezi, Ankara Üni. SBE., Ankara 2003.

Sehâvî , *el-Kavlü 'l-bedî' fî 's-salâti ale 'l-Habîbi 'ş-Şefî'*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, arşiv no: 45 Hk 1084, istinsah tarihi: 871/1466 (189 yaprak).

Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmani- Osmanlı Ünlüleri*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul ts.

Taşkın, Ünal, “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 1, sayı: 3, Bahar 2008.

Taşköprizâde, İsmâmeddin Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1395/1975.

Tatçı, Mustafa-Kurnaz, Cemal, “Şâbân-ı Velî” md., *DİA*, XXXVIII, 209, İstanbul 2010.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.

Yardımcı, Ali, “Temel Kültür Müesseselerimizden Dârülhadisler” (Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Hatıra Kitabı* içinde, ss. 59-119), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1995.

-----, “Dârülhadis” md., *DİA*, VIII, 531, İstanbul 1993.

Yazar, L. Nihal, *Halvetiliğin Şa'bâniyye Kolu- Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, Mas Matbaacılık, Ankara ts.

Zengin, Zeki Salih, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.

Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm Kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*, I-VIII, Beyrut 2002.